

קריאת התורה

קריאת התורה היא אחד הצירים המרכזיים של תפילת הציבור בשבתות ומועדי ישראל, ואף בשני וחמישי של ימות החול. צורת הקריאה, חלוקת הפרשיות, וההפסקות שבין גברא לגברא הנהוגים בימינו הינם סופו של תהליך רב שנים שבמהלכו חלו שינויים שונים, עד שלבש את צורתו המוכרת בימינו. על אודות שלבים וגלגולים אלו – ביריעה שלפניכם

קריאת התורה הנוהגת במועדים שונים בשבוע ובשנה, בנויה על 'קראים', הלא הם העולים לתורה. החל משלושה קראים בקריאות שבימי שני וחמישי ושבת במנחה, ועד שבעה קראים לפחות בקריאות של שבתות. המנהג ביסודו היה שהעולה עצמו יקרא בתורה, כך עולה למשל מהתוספתא (מגילה ג, ו) האומרת "בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד – עומד וקורא ויושב, ועומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב אפילו שבעה פעמים". הרי שבאופן הרגיל היה כל עולה לתורה קורא את קריאתו בעצמו, והתוספתא דנה במקרה מיוחד של בית כנסת שאין שם מי שיודע לקרוא בתורה, שאז הדין הוא שיקרא הבקיא את כל שבע הקריאות. ומכיון שהמנהג הקדום בזמן התוספתא (ראה מגילה כא. במשנה) היה שלא כל שבעת הקראים מברכים, אלא העולה ראשון מברך ברכה ראשונה והעולה אחרון מברך ברכה אחרונה – היה קורא זה צריך לעלות ולרדת שבע פעמים כדי שיובחן שהוא קורא שבע קריאות.

תפקידו של 'בעל הקריאה', הוא החזן, היה לעמוד עם הקראים כדי לסייע למי שאינם בקיאים (רמב"ם הל' תפילה יב, ז). כבר רב נטרונאי גאון אומר שהחזן מותר לו לסייע את הקורא ואת המתרגם ואת המפטיר, בין בקול גדול בין בקול נמוך" (שבלי הל'קט ענין תפילה סי' לו; סדר רב עמרם גאון, שחרית של שבת). אף רש"י מתאר את המצב הזה: "ומסייע את שבעה הקורין בנקודה וטעמיה בלחש" (שבת יב: ד"ה ראשי פרשיות). והתוספות במסכת מנחות (ל. ד"ה שמונה) כותבים "שנוהגין עכשיו שמסייע שליח ציבור לקורא בתורה כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות". משמע מדברי התוספות שזהו מנהג שהתחדש בתקופתם, וכך מסתבר, שהרי התוספתא שהבאנו לעיל מדברת על "בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד", ואם החזן מסייע, או כל שכן אם הוא הקורא – מה הבעיה? מסתבר שבזמן התוספתא עדיין לא היה את המנהג של חזן המסייע לקורא לקרוא.

בשלב מאוחר יותר הפך החזן ממסייע לקורא העיקרי, והעולה לתורה לכל היותר אמר את המילים עמו בלחש, או חזר אחריו מילה במילה. מעניין לראות איך השתנה היחס למנהג הזה אצל הפוסקים. בתשובות הגאונים (החדשות, מהד' אופק סי' לד) כתוב "ומה שעושים בני הדור שקורא החזן ושותק העולה לקרות, אי נמי קרי בהדיה, לאו שפיר הוא ולא נפיק ידי חובתיה אותו המברך על התורה בקריאת החזן. דלא אשכחן דבכי האי גונא יכיל איניש לשווי שליח... אכן לא חזי לן לעניות דעתין שיוכל החזן לקרות בעבור העולה, כי איך יברך זה ויקרא זה? כשם שהוא עושה שליח לקריאה יעשה נמי שליח לברכה!". אותם דברים כתובים גם ב'ספר העתים' (סי' קעח) לרבי יהודה הנשיא אלברצלוני. ושניהם מציינים כי אף שהתירו לחזן לסייע לקורא, לא התכוונו שיהיה הוא הקורא העיקרי. רבי יהודה הנשיא כותב שם כי מי שאינו יודע לקרוא, עדיף שלא יעלה, ולכל היותר ילחש לו החזן את המילים והוא יקרא בקול רם, ומי שאינו עושה כך אינו יוצא ידי חובתו! "ומי שממעט במנהגות משונים כאלו שנהגו בהן רוב העולם שכרו שמור לפני המקום".

הרי לנו שרוב העולם נהגו כבר שהחזן הוא זה שקורא בקול, אבל דעתם של הגאון ור"י אלברצלוני אינה נוחה מזה.

לעומת זאת הרא"ש במסכת מגילה (פרק ג', סימן א) כותב: "לפי שאין הכל בקיאים בטעמי הקריאה, ואין צבור יוצאין בקריאתו, והוא בעיניו כידוע, ואם לא יקראוהו בתורה [כלומר, לא יקראוהו לעלות לתורה] אתי לאינצוי עם שליח ציבור, לכך התקינו שיקרא שליח צבור שהוא בקי בקריאה. ומ"מ גם העומד לקרות יקרא בנחת [פירוש: בשקט] ובדקדוק עם שליח צבור שלא תהא ברכה לבטלה".

הרא"ש אמנם מצריך שהעולה יקרא בלחש עם בעל הקריאה, אבל מרן בעל בית יוסף (או"ח סי' קמא) צידד כמו שעולה מן הזוהר הקדוש שאין לשנים לקרוא בתורה, ולפיכך אם נוהגים שבעל הקריאה קורא בקול, עדיף שהעולה ישתוק (ועיין עוד בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' יא).

המנהג הזה לא התפשט בכל המקומות מיד. ראב"ה כותב: "ובצרפת ראיתי רבינו יעקב מגביה קולו עם החזן. ובארץ יון ובלומברדיא הקורא קורא והחזן שותק, וישר כוחם" (ראב"ה ח"ב, מסכת מגילה סי' תקנא). הרי שבצרפת היה החזן בעל הקריאה העיקרי, ורבינו תם שהגביה קולו יחד עמו – היה חידוש, לעומת זאת ביוון ולומברדיא (חלק מאיטליה), עדיין נהגו שהעולה לתורה הוא שקורא. גם בשלחן ערוך (או"ח קלט, א) מתואר עדיין מצב של מנהג שונה במקומות שונים, יש מקומות שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם, יש שנהגו שהחזן קורא בקול, והעולה חוזר אחריו בקול מילה במילה (שם קמא, ג), אך לבסוף פשט המנהג ששליח הציבור הוא זה שקורא תמיד. מכל מקום אצל עדות המזרח נהוג עד היום שעולה לתורה הבקיא בטעמי הקריאה ורוצה לקרוא, קורא אותה בעצמו. במיוחד בחגים שקריאותיהם קצרות יותר, ומוכרות יותר.

מחזור קריאת התורה

בימי קדם היו שני מנהגים למחזור קריאת התורה. מנהג בבל שסיים את התורה אחת לשנה, כפי שנהוג היום בכל מקהלות ישראל. ומנהג ארץ ישראל שסיים את התורה אחת לשלוש שנים, כפי שמציינת הגמרא (מגילה כט:): "בני מערבא דַּמְסָקִי [מסיימים] לדאורייתא בתלת שנין". מנהג 'שמחת תורה' לכבוד סיום התורה שנתקן בימי הגאונים בשמיני עצרת, מתאים כמובן למנהג בבל ולא למנהג ארץ ישראל.

המנהג הארצישראלי היה קיים עוד בימי הרמב"ם בארץ ישראל, ואף במצרים - בבתי כנסת מסויימים שנהגו מנהג ארץ ישראל, אלא שהיה זה מנהג של מיעוט, כפי שמתאר זאת הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות תפילה (הלכה א):

"המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשניה – 'אלה תולדות', בשלישית – 'ויאמר ה' אל אברם', וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות. ויש מי שמשלים את התורה בשלוש שנים ואינו מנהג פשוט".

'מנהג פשוט' בלשונו של הרמב"ם פירושו מנהג שפשט בעדות ישראל, הרי לנו עדותו של הרמב"ם שבימיו כבר נהגו רוב קהילות ישראל במנהג בבל. למעשה, המנהג הארצישראלי המשיך עד שחרב הישוב היהודי בארץ ישראל בעקבות פלישת הצלבנים ימח שמם.

הפרשיות

ה'סדרים', או כפי שאנו קוראים להם היום, הפרשיות, הם חלוקת הקריאה לשבתות לפי מנהג בבל. יש מהם המוזכרים בשמותיהם כבר בגמרא, כגון "חל להיות ב'ואתה תצוה'... קרו שיתא מ'ואתה תצוה' עד 'כי תשא'" (מגילה כט:). בארץ ישראל היתה חלוקת סדרים אחרת, שהרי היו צריכים לחלק את התורה לשבתות של שלוש שנים. היו להם כמה שיטות של חלוקה, וצורה אחת הודפסה בתנ"ך הוצאת 'קורן', שם מופיעים מספרי ה'סדרים' בצד העמוד.

האם כל ה'סדרים' / הפרשיות, היו קבועים לגמרי כבר מאז תקופת הגמרא? לא בטוח, בספר 'חזה התנופה' לרבי משה די ברושליש, תלמיד הרא"ש (סימן נד) מובאת תשובה של רבו הרא"ש בזה הלשון:

"חילוק הסדרים וחיבוריהם הוא כדי שתעלה קריאת כל התורה בשנה אחת. ולכן כל חכם בעירו או בארצו חיבר והפריד הסדרים כפי הסדר שראה שהוא הנאות. ואין הסדר ההוא הלכה קבועה, רק מנהג".

נראה שהרא"ש הכיר מנהגים שונים בנושא, ולכן קבע שאפילו הסדרים עצמם אינם אלא מנהגות שהנהיגו חכמים שונים במקומותיהם. ואכן, פה ושם אפשר למצוא בדברי הראשונים חלוקת פרשיות שאינה מוכרת לנו כיום. המאירי כותב ב'קריית ספר' (מאמר ה, חלק א) "כשאתה מונה 'כי תשא' ו'ויפן' באחת, שאינה אלא סדר אחד אע"פ שחולקים אותו לפעמים". באומרו

יוֹיָפִן' מתכוון המאירי לפסוק "וַיִּפֹּן וַיֵּרָד מִשָּׁה מִן הָהָר" (שמות לב, טו) המתחיל בהפסק פרשה לאחר 'ויחל משה'. הרי שהמאירי הכיר מנהג שחילק לפעמים (בשנים מעוברות) את 'כי תשא' באמצע ענין מעשה העגל. גם רבי אהרן מלוניל בעל ספר 'ארחות חיים' הכיר את החלוקה הזאת שמוזכרת במאירי, ואף נוספות שאינן מוכרות לנו. כך הוא כותב (מהד' ירושלים תשט"ז, עמ' נט, אות סג): "...חוץ מסדר 'ואלה משפטים' (שמות כא, א), וסדר 'אם כסף תלוה' (שם כב, כד), שאם יחברו אלו הסדרים מפטירין הפטרת ואלה המשפטים... ועוד שיש עיירות גדולות וכרכים שמחלקין במקומן סדר כי תשא מן 'יוֹיָפִן', או מן 'ראה אתה' (שם לג, יב)". הרי שזולת חלוקת 'כי תשא' בצורה שהזכיר המאירי ובצורה נוספת, בקטע מאוחר יותר, הוא הכיר מצב שחילקו את פרשת משפטים לשנים, והתחילו ב'אם כסף תלוה' פרשה חדשה, וזה היה המצב הטבעי, אלא שלפעמים חיברו ביניהם.

את החלוקה הזאת אפשר לראות גם בפירוש רבינו בחיי על התורה. כידוע, רבינו בחיי מתחיל כל פרשה ב'פתיחה' הסובבת סביב פסוק מספר משלי הרומז בלשונו לענין הפרשה. בפרשת השבוע, פרשת משפטים, הוא פותח בפסוק "גַּם אֱלֹהִים לְחֻכָּמִים הָיָה פָּנִים בְּמִשְׁפָּט בֶּל טוֹב" (משלי כד, כג). לאחר פתיחה זו בא תמיד המשפט "שלמה המלך עליו השלום הזהיר / המשיך / הזכיר", וכדומה.

במהדורות 'רבינו בחיי' של ימינו נמצאת הפתיחה הבאה בפרשת תרומה, אבל בכל המהדורות הקדומות (כגון פיזרו רע"ד, ריווא די טרינטו שי"ט, ונציה שכ"ו או קראקא שני"ב), מתחיל סדר חדש עם כותרת חדשה ב"אם כסף תלוה את עמי", אף שבכותרת הנמצאת בראש העמוד המשיכו המדפיסים לכתוב 'משפטים'. במהדורות מאוחרות יותר לא הבינו המדפיסים פשרה של כותרת זו, וחיברו אותה לתוך הטקסט באופן שתראה כ'דיבור המתחיל' רגיל. אבל המעיין בפנים יראה שמדובר בפתיחת סדר, שבתחילתה מובא ממשלי הפסוק "מִתֵּן בְּסֵתֶר יִכְפֶּה אֶף וְשֹׁחַד בְּחֶק הַמָּה עֲזָה" (משלי כא, יד), ולאחריה ממשיך רבינו בחיי בסגנונו הקבוע: "שלמה המלך עליו השלום בא לשבח מדת הצדקה".

גם ר' יששכר אבן סוסאן בספרו 'תקון יששכר' שהודפס בשנת של"ט מזכיר חלוקה זו של רבינו בחיי, ועוד מנהגי חלוקה אחרים מאלו הידועים לנו: "מקום יש במערב שנוהגים להפסיק סדר וארא בפרשת "וַיֵּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִשָּׁכֶם בְּבֶקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פְרָעָה" (שמות ח, טז), ובשבת האחרת מתחילין משם עד סדר 'בא אל פרעה', כך אמרו לי בעלי תורה ומלמדי תינוקות משם מעיר קושטנאנטינה שבמערב. ויש מקום אחר במערב שיש שָׁנִים שמחלקים 'ויחי מקץ' לשנים, מראשו עד "אִם כְּנִים אֲתֵם" (בראשית מב, יט) קורין בשבת אחת, ומ"אם כנים אתם" עד 'ויגש' קורין בשבת אחרת. גם זאת שני זקנים ובעלי תורה ומלמדי תינוקות שלמדו שם כן לתינוקות כמנהג פשוט כמה שנים במקום ההוא ובמקום אחר. ועוד אמרו לי שלעולם הם מחברים סדר בהר ובחוקותי, וכן חקת ובלק וכן מטות ומסעי, ומעולם לא הפרידום לא בשנים פשוטות ולא בשנים מעוברות. ורבינו בחיי ז"ל חלק בספרו סדר 'ואלה המשפטים' לשנים, מ'ואלה המשפטים' עד 'אם כסף תלוה' סדר אחד, ומשם עד 'ויקחו לי תרומה' סדר אחר" (תקון יששכר, דף לג.).

המנהג שר"י בן סוסאן מזכיר בשם מלמדי תינוקות מקושטא, היה מנהג מפורסם וידוע בבבל, ומוזכר אצל הגאונים. לפי מנהג זה הסתיימה פרשת וארא במכת כינים (שמות ח, טו), וכל השאר עד סוף הפרשה, דהיינו מכות ערוב שחין וברד, השתייך לפרשה הבאה שנקראה 'פרשת השכס'. בספר 'המסורה הבבלית לתורה' (ירושלים תשס"א) הוקדש כל הפרק התשיעי למקורות רבים המזכירים פרשה זו.

בכל מקרה, הההבדלים האלו לא היו רבים, כנראה שחלוקת ה'סדרים' היתה קדומה מאוד, וודאי שכבר בזמן הגמרא היה כבר מנהג מגובש לפחות ברובו. שהרי הגמרא מזכירה כבדרך אגב את 'כי תשא' ו'אתה תצוה', כדבר הידוע לכל, ואינה רואה צורך להאריך. ומה גם שבזוה"ק (ויקהל, דף רז:) כתוב [בתרגום ללה"ק]: אסור לו למי שקורא בתורה להפסיק פרשה או אפילו מילה אחת, אלא במקום שפסק משה הפרשות לעם הקדוש יפסיק, ולא יפסיק מילים של פרשת שבת זו בפרשה של שבת אחרת... וכל מרכבה ומרכבה מינה למרכבה זו על פרשה פלונית שבשבת פלונית, ומרכבה פלונית על פרשה פלונית שבשבת פלונית, וכל אחת ואחת משמשת לתורה של אותה שבת, ואסור לנו לערב אלו באלו, ולא להכניס מרכבה במרכבה של חברו אפילו

כמלוא נימא, ואפילו במילה אחת או אות אחת. אלא כל אחד ואחד כמו שהפסיקם הקב"ה, וכמו שמנה אותם באותם פרשות, כל אחד ואחד על משמרתו.

אמנם צריך ליישב את דברי הרא"ש עם מה שכתב הזוהר, וגם יש להבין – אם הפסק הפרשות הוא ממש רבינו, כיצד יכלו להוצר מנהג ארץ ישראל ומנהג בבל ששונים תכלית שינוי זה מזה בחלוקת הפרשיות? אבל בכל אופן הדברים מראים שחלוקת הסדרים היא ענין עתיק מאוד.

נספח

פרשה וסדר

בלשון חז"ל 'פרשה' פירושה ענין מסויים, כגון 'פרשת ראש חודש' (מגילה כא:), 'פרשת שקלים' (שם כט), 'פרשת מועדות' (שם ל:), "למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה?" (ברכות סג:), "למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה?" (זבחים פח:). ביטויים כגון 'פרשת זכור' (שם ל) או 'פרשת הקן' (יומא עו.) מורגלים בלשוננו עד היום.

המקור לשימוש זה בשורש פ"ש הוא לכאורה מגילת אסתר, שם מופיעים הביטויים 'פְּרָשֶׁת הַכֶּסֶף' (אסתר ד, ז), ו'פְּרָשֶׁת גְּדֻלַּת מְרַדְּכָי' (שם ה, ב). לפי רש"י וראב"ע שם משמעות הביטוי הוא 'פירוש' [ענין] הכסף, 'פירוש גדולת מרדכי'. היינו סיפור הדברים המפרש והמבאר את הענין.

יתכן לומר גם שענין הפרשיות הפתוחות והסתומות נובע ממשמעות אחרת של השורש פ"ש, ענין הפרשה והבדלה. כלומר: קטעים המחולקים ומופרשים זה מזה. כמו בביטוי 'פרשת דרכים' שענינו מקום שהדרך מתפצלת לכמה דרכים הפורשות זו מזו ופונות לכיוונים שונים. מן הסתם זוהי הסיבה שהקטעים המסתיימים בהפסק של רווח כמה אותיות בספר התורה, נקראים 'פרשה סתומה' 'פרשה פתוחה'. כי הרווחים האלו מפרישים ומחלקים בין קטע לקטע. גם השם 'פֶּרֶק' בנוי על אותו רעיון: חילוק והפרשה בין קטעים.

בין כך ובין כך, סדר קריאות התורה לשבתות לכאורה אינו מתאים להקרא 'פרשה', שכן פרשה היא ענין, או קטע המחולק בספר התורה. לא אותה קריאה שעל פי רוב ארוכה ומכילה כמה ענינים וכמה פרשיות פתוחות וסתומות.

ובאמת ישנו שם אחר לקריאה השבועית, הלא הוא ה'סדר', כך מכונה עד היום חלוקת הסדרים הארצישראלית, שהיא חלוקה אחרת של קריאות התורה לשבתות (במשך שלוש שנים), ואפילו בחלוקה שלנו אנו משתמשים עדיין במונח 'סדר', הן בכותרות של אגרות ומכתבים הנוקטות את התאריך לפי פרשת השבוע (יום ג' לסדר נשא, וכדומה), והן באידיש שבה אומרים 'מַעֲבִיר סְדָרָא זַיִן', דהיינו לעבור על ה'סְדָרָא' שנים מקרא ואחד תרגום. יש הרבה שמדברים כך אפילו בעברית בהשפעת האידיש.

ומעניין לציין שהאידיש שימרה כאן את הצורה הארמית, סְדָרָא, ולא את הצורה העברית 'סְדֵר'. הצורה הזאת היא לשון זכר! היא נתפסת בעינינו כלשון נקבה בגלל שבעברית המשקל הזה הוא של לשון נקבה, כמו מַצָּנָה, תְּקֵנָה, וכדומה.

מכל מקום, גם השם 'פרשה' הנפוץ כיום מאוד, לא נתחדש בימינו, שכן כבר הזוהר (ויקהל, דף 17:) מכנה את הקריאות בשם 'פרשיות', אף שהוא מרבה להשתמש גם בכינוי 'סדרים' [הביטוי ג'ין סדרים, או ג'ין סדרים דאורייתא' שכיח מאוד בתיקוני זוהר]. גם רס"ג בסידורו קורא להם פרשיות, וכן עוד הרבה ראשונים, כמו למשל רש"י הכותב 'בפרשת ואלה המשפטים' (שמות יט, יא); 'בפרשת בהעלותך' (שם כה, לה); 'בתורת אשם בפרשת צו את אהרן' (ויקרא יד, יג), 'המוספין האמורין בפרשת פנחס' (ויקרא כג, ח).

וכבר מצינו בתלמוד עצמו את המונח 'פרשה' בנוגע לקריאה השבועית: במסכת ברכות (נ:). אומרת הגמרא "רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינהו **לפרשייתא** דכולא שתא במעלי יומא דכפורי... כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה: אשלימו **פרשיותייכו** עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום".